

Η διαμόρφωση της μετανάστευσης προς την Ελλάδα.

Ηλέκτρα Β. Πετράκου

Περίληψη: Η μετανάστευση προς την Ελλάδα ορίζεται και αναλύεται ως κοινωνική σχέση και ως διαδικασία η οποία μορφοποιείται από την οργάνωση της ελληνικής κοινωνίας. Τούτο σημαίνει ότι η μετανάστευση κατασκευάζεται και αποκτά ιδιαίτερο περιεχόμενο μέσα από τη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας και την αναπαραγωγή της. Εξετάζεται το πλαίσιο διαμόρφωσης της μετανάστευσης καθώς και η κυριαρχία της 'παράνομης' μετανάστευσης στη υιοθέτηση και εφαρμογή της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής.

Τέλος επισημαίνεται η ευκαιρία που μπορεί να προσφέρει το πρόγραμμα νομιμοποίησης στην ανασυγκρότηση του περιεχομένου της μετανάστευσης και γενικότερα στη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας προς τη κατεύθυνση της κατοχύρωσης δικαιωμάτων και ισότιμης αναγνώρισης διαφορετικών κοινωνικών ομάδων στο δημόσιο διάλογο.

1. Εισαγωγή.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη μετανάστευση προς την Ελλάδα η οποία αποτελεί μέρος του ευρύτερου φαινομένου που ονομάζεται 'διεθνής' μετανάστευση. Σε γενικές γραμμές, ως διεθνής μετανάστευση ορίζεται η μετακίνηση ατόμων από το κράτος προελεύσής τους προς ένα άλλο. Αρχικά και πριν μελετήσουμε το φαινόμενο της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, θα αναφερθούμε σε ορισμένα μεθοδολογικές παρατηρήσεις, σημαντικές για την προσέγγιση που υιοθετούμε σε αυτή τη μελέτη.

Πρώτα από όλα, ο όρος 'διεθνής' που χαρακτηρίζει αυτή τη μετανάστευση υποδεικνύει ότι η κατανόηση αυτού του φαινομένου περιλαμβάνει δύο διαστάσεις, την παγκόσμια και την εθνική. Πιο συγκεκριμένα, η παγκόσμια κοινωνική οργάνωση, με τη παγκόσμια αγορά και τη κατάτμηση της πολιτικής σε εθνικά κράτη, καθορίζει το περιεχόμενο της διεθνούς μετανάστευσης ως γενικής κατηγορίας η οποία όμως, λόγω των δεδομένων συνθηκών, δεν μπορεί παρά να πραγματοποιείται μέσα στα εθνικά πλαίσια. Το κάθε εθνικό κράτος, λοιπόν, είναι το κοινωνικό πλαίσιο το οποίο ενσωματώνει και επεξεργάζεται τη μετανάστευση διαμορφώντας το ιδιαίτερο και διαφορετικό περιεχόμενο της. Συνεπώς η διεθνής μετανάστευση εμπεριέχει την αλληλεπίδραση της παγκόσμιας και εθνικής διάστασης οι οποίες αποτελούν τα συστατικά της μέρη.

Βέβαια πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι η παγκόσμια και εθνική κοινωνική οργάνωση δεν είναι στατικές ή σταθερές αλλά βρίσκονται υπό συνεχή διαμόρφωση έστω και αν αντιμετωπίζονται 'στιγμιαία' ως σταθερές για διευκόλυνση της κατανόησής τους. Αυτή η παρατήρηση υποδηλώνει ότι η μετανάστευση είναι μέρος της κοινωνικής οργάνωσης και ως τέτοιο συμμετέχει ταυτόχρονα και στη μεταβολή αυτής της οργάνωσης, χωρίς, βέβαια η ίδια να παραμένει αμετάβλητη.

Όμως για να είναι δυνατό να κατανοήσουμε τη συμμετοχή της μετανάστευσης, στην αναπαραγωγή της λειτουργίας των δεδομένων κοινωνικών σχέσεων αλλά και στη

μεταβολή αυτών των σχέσεων, πρέπει να υπερβούμε τον ορισμό της διεθνούς μετανάστευσης ως μετακίνησης ή ως εισόδου και εγκατάστασης και να την ορίσουμε με ένα τρόπο ο οποίος θα αναδεικνύει τα κοινωνικά και ιστορικά στοιχεία του φαινομένου.

Αναγνωρίζοντας ως επιτακτική αυτή την ανάγκη, η παρούσα μελέτη επιλέγει να ορίσει τη μετανάστευση ως μορφή κοινωνικών σχέσεων και ως διαδικασία. Αυτό σημαίνει ότι η μετανάστευση δεν αποτελεί ένα ανεξάρτητο φαινόμενο που επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες ή αιτίες και έχει κάποιες συνέπειες, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, αλλά ότι ενυπάρχει και αναδύεται από την ιστορική κοινωνική οργάνωση στο σύνολό της. Δηλαδή, έστω κι αν αυτή η οργάνωση εμφανίζεται κατεστημένη σε διάφορα μέρη, ανεξάρτητα μεταξύ τους, η μετανάστευση την εκφράζει στη συνολό της, συμβάλλει στην αναπαραγωγή της αλλά και αντιστέκεται σε αυτή.

Στις δεδομένες ιστορικές συνθήκες, η μετανάστευση είναι μία μορφή κοινωνικής σχέσης που διαμεσολαβείται από την αγορά, το κράτος, το έθνος, το φύλο τα οποία καθορίζουν τη συγκρότηση των κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων και το τρόπο επαφής και επικοινωνίας μεταξύ τους. Πρέπει να σημειώσουμε ότι αυτός ο ορισμός δεν αντιλαμβάνεται τη μετανάστευση ως ‘φυσικό’ φαινόμενο και έτσι όχι μόνο μας επιτρέπει να εξετάζουμε τη μετανάστευση σε ιστορικά και κοινωνικά πλαίσια αλλά και να απεγκλωβιστούμε από μονοδιάστατες προσεγγίσεις που βασίζονται είτε σε άκαμπτους δομικούς νόμους είτε σε ατομικές επιλογές και συμπεριφορές.

Τέλος, με τον παράπανω ορισμό η πολυπλοκότητα και πολυδιαστατικότητα της κοινωνικής ζωής ενσωματώνεται στη μελέτη του μεταναστευτικού φαινομένου επιτρέποντας να εξεταστεί η μετανάστευση από διαφορετικές οπτικές γωνίες ενώ η επιλογή μιας από αυτές δεν σημαίνει ότι αποκλείονται οι άλλες οπτικές γωνίες. Σημαίνει απλώς, ότι σε μία συγκεκριμένη μελέτη, κάποια οπτική γωνία μπορεί να θεωρηθεί ως η σημαντικότερη στην διαμόρφωση ενός κοινωνικού φαινομένου σε ένα δεδομένο χρόνο¹.

Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελείται από τρία μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην οργάνωση και λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας ως πλαίσιο διαμόρφωσης της μετανάστευσης και της ιδιαίτερης μορφής που προσλαμβάνει στην ελληνική περίπτωση. Στο δεύτερο μέρος η μεταναστευτική πολιτική εξετάζεται ως πλαίσιο οργάνωσης και διαμεσολάβησης μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων η οποία κατευθύνει την συμβίωση και επικοινωνία των κοινωνικών ομάδων. Τέλος συνδιάζεται η εμπειρία των μεταναστών με την λογική και πρακτική η οποία επικρατεί στην ελληνική κοινωνία ως προς την μετανάστευση με σκοπό να μελετηθούν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργείται ο δημόσιος χώρος επικοινωνίας μέσω του πρώτου προγράμματος νομιμοποίησης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

2. Η οργάνωση και λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας.

---

¹ E. V. Petracou, (1999) ‘Exploring the social and historical dimensions of the European migration with special reference to the Greek case’ University of Warwick PhD thesis.

Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις η μετανάστευση στην Ελλάδα θα μελετηθεί μέσα από την ανάλυση της οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων στην Ελλάδα με σκοπό να ερμηνεύσουμε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και τον τρόπο διαμόρφωσής της, πέρα από εξηγήσεις κοινής λογικής όπως η γεωγραφική θέση της Ελλάδας ή ο μη επαρκής έλεγχος των ελληνικών συνόρων. Η μελέτη λοιπόν στρέφει την προσοχή της στην ‘εσωτερική οργάνωση’ της ελληνικής κοινωνίας.

Παράγοντες, όπως η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πολιτικές συγκλίσεις, αλλαγές στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, τις συνθήκες σε άλλες χώρες οι οποίες ευνοούν τη μετανάστευση ή η ύπαρξη και λειτουργία διεθνούς παράνομου εμπορίου της μετανάστευσης, δεν μελετώνται διεξοδικά σε αυτή την εργασία γιατί μας ενδιαφέρει περισσότερο η κατανόηση του ιδιαίτερου τρόπου επεξεργασίας θεμάτων σχετικών με τη μετανάστευση από τη πλευρά της ελληνικής κοινωνικής οργάνωσης.

Σταδιακά, και παράλληλα με τη μετανάστευση από την Ελλάδα και τη παλιννόστηση, η Ελλάδα δέχεται μετανάστες -κυρίως ως εργάτες – και πρόσφυγες. Παρόλο το γεγονός ότι αυτή η μετανάστευση λαμβάνει χώρα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, το θέμα της το 1989 δηλαδή συμπίπτει με τη κατάρρευση των καθεστώτων των εισόδου και παραμονής μεταναστών στην ελληνική επικράτεια αποκτά τη κοινωνική προσοχή περίπου χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Σχεδόν από τη αρχή η συζήτηση για τη μετανάστευση εστιάζει στο θέμα της ‘παράνομης’ μετανάστευσης ενώ άλλες όψεις και πτυχές του φαινομένου δεν έχουν αποκτήσει κοινωνική σημασία, ή διαφορετικά δεν φαίνεται να απασχολούν την ελληνική κοινωνία. Η συζήτηση για την μετανάστευση αναφέρεται, κατά την προσφιλή έκφραση, στη ‘λαθρομετανάστευση’ η οποία ταυτόχρονα δημιουργεί μία ιδιαίτερη κατηγορία ατόμων τα οποία δεν υπακούουν και δεν σέβονται τους νόμους τους οποίους έχει θεσπίσει το κράτος². Δηλαδή κατηγοροποιεί τη μετανάστευση στη βάση της παραβατικότητας κινητοποιώντας άμεσα τους κατασταλακτικούς μηχανισμούς του κράτους.

Συνεπώς, για να μελετήσουμε τη μετανάστευση προς την Ελλάδα και την έμφαση της στην ‘παράνομη’ μετανάστευση θα εξετάσουμε το τρόπο που οι αποκρυσταλλωμένες μορφές συμπεριφοράς και οι πρακτικές- οι οποίες χαρακτηρίζουν την ελληνική κοινωνία- νοηματοδοτούν τις κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των γηγενών και μεταναστών, αλλά και τη διαμεσολάβηση αυτών των σχέσεων από το κράτος. Εξετάζοντας τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό όπως αυτός παρουσιάζεται μέσα από τη μετανάστευση και διαμορφώνεται μέσω της μετανάστευσης μας επιτρέπει όχι μόνο να κατανοήσουμε καλύτερα την μετανάστευση στην Ελλάδα αλλά επίσης μας επιτρέπει να μελετήσουμε την αναδιοργάνωση της ελληνικής κοινωνίας αφού η μετανάστευση όχι μόνο αναδεικνύει τα στοιχεία που τη συνθέτουν αλλά ταυτόχρονα θέτει σε αμφισβήτηση την υπάρχουσα λειτουργία του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού.

---

² Η χρήση της λέξης ‘παράνομη’ είναι σκόπιμη μας και η οπτική με την οποία εμφανίζεται η μετανάστευση αφορά ως επί το πλείστον την κρατική οπτική. Κοίτα τη χρήση των λέξεων ‘παράνομη’ ‘ανεπίσημη’ μετανάστευση, Ψημμένος Ι (1995) ‘Μετανάστευση από τα Βαλκάνια’ Αθήνα: Παπαζήσης.

2.1 Η μετανάστευση και η ελληνική κοινωνική οργάνωση.

Σε αυτό το μέρος θα μελετήσουμε πλευρές της ελληνικής κοινωνίας οι οποίες εκφράζουν τη συμπεριφορά και πρακτική των κοινωνικών δρώντων και νοηματοδοτούν τις σχέσεις μεταξύ τους ενώ ταυτόχρονα μορφοποιούν και τη μετανάστευση. Το πλαίσιο ανάλυσης περιλαμβάνει το ρόλο του κράτους, την εθνικιστική ιδεολογία, τις οικονομικές σχέσεις αλλά και το ρόλο της οικογένειας και της θρησκείας στη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας στις σημερινές συνθήκες. Γενικό στοιχείο του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, που χαρακτηρίζει και την οικοδόμηση της μετανάστευσης, αποτελεί η συνύπαρξη ‘παραδοσιακών’ και ‘σύγχρονων’ στοιχείων τα οποία εκφράζονται στο τρόπο που οργανώνεται η κοινωνία και στον τρόπο που διαμορφώνονται οι αξίες και νοοτροπίες σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο.

Πιο συγκεκριμένα, από την πλευρά του πολιτικού πλαισίου, ενώ τυπικά υπάρχει ένα δημοκρατικό πλαίσιο και είναι κατοχυρωμένες συνταγματικά τόσο ο χωρισμός των εξουσιών αλλά και η δημόσια από την ιδιωτική σφαίρα, στην πρακτική της μορφή η σχέση πολίτη και κράτους εμφανίζεται προσωποποιημένη ενώ η κοινωνία πολιτών είναι αδύναμη. Το κράτος προβάλλει αυταρχικό³ και συγκεντρωτικό, κάτι που σημαίνει ότι η θέσπιση των νόμων και τα δικαιώματα δίνονται αποκλειστικά από το κράτος⁴ ενώ τα διάφορα κοινωνικά κινήματα είναι είτε ελεγχόμενα από το κράτος είτε προεκτάσεις των πολιτικών κομμάτων⁵ ή ελέγχονται από αυτά. Αυτό το γεγονός εμποδίζει την ανάπτυξη αυτόνομης δράσης των κοινωνικών κινήματων και συμμετοχή τους στις πολιτικές αποφάσεις.

Κυβερνήσεις, πολιτικά κόμματα και πολιτικοί ανταγωνίζονται με σκοπό την αύξηση της πολιτικής δύναμης μέσω της αύξησης της πελατείας τους,⁶ ενώ τα άτομα δεν αντιμετωπίζουν τους νόμους ως ‘δεσμευτικούς και σεβαστούς κανόνες’ αλλά ως εμπόδια ή κωλύματα τα οποία πρέπει να υπερκεράσουν. Η ατομική συμπεριφορά δεν προσανατολίζεται προς την έννοια του ‘κοινού καλού’ ή ‘γενικού συμφέροντος’,⁷ αλλά επιδιώκει την επίτευξη του ατομικού κέρδους μέσω του πολιτικού μέσου. Κατά αυτό τον τρόπο αναπαράγονται ο φορμαλισμός και οι επιμέρους αποσπασματικές πρακτικές⁸ ενώ η δημόσια συζήτηση δεν επικεντρώνεται στη κατοχύρωση των δικαιωμάτων.

Σε σχέση με τη μετανάστευση και τη μορφοποίησή της, το υπάρχον πολιτικό πλαίσιο παίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανάδυση και κυριαρχία της ‘παράνομης’ μορφής της. Η πολιτική για τη μετανάστευση εξαντλείται στην υιοθέτηση αυστηρού νομικού πλαισίου για την είσοδο, παραμονή και εργασία των μεταναστών αγνοώντας τις

³ Σαγιάς Ι και Σπουρδαλάκης Μ (1993) ‘Συλλογική κατανάλωση: διεθνής εμπειρία, ελληνικές ιδιομορφίες’ στο Γετίμης Π και Γράβαρης Δ (επ) (1993) ‘Κοινωνικό κράτος και κοινωνική πολιτική’ Αθήνα: Θεμέλιο.

⁴ Pollis A (1987) ‘The state, the law and the human rights in Modern Greece’ *Human rights Quarterly* pp. 587-614.

⁵ Fakiolas R (1987) ‘Interest groups: an overview’ in Featherstone K and Katsoudas D K (eds) (1987) ‘Political change in Greece’ London: Croom Helm.

⁶ Tsoukalas K and Panagiotopoulou R (1994) in Kazakos P V and Ioakimides P C (eds) (1994) ‘Greece and EC membership evaluated’ London: Pinter.

⁷ Παναγιωτοπούλου Ρ (1996) ‘Ορθολογικές ατομοκεντρικές πρακτικές στα πλαίσια ενός ανορθολογικού πολιτικού συστήματος’ στο Λυριντζής Χρ, Νικολακόπουλος Ηλ και Σωτηρόπουλος Δ (1996) ‘Κοινωνία και πολιτική’ Αθήνα: Θεμέλιο.

⁸ Mouzelis N P (1986) ‘Politics in the semi-periphery: early parliamentarism and late industrialism’

Basingstoke: Macmillan και Μουζέλης Ν (1994) ‘Ο εθνικισμός στην ύστερη Ανάπτυξη’ Αθήνα: Θεμέλιο.

διαμορφωμένες κοινωνικές συνθήκες εκτός και εντός των ελληνικών συνόρων. Με αυτό το τρόπο ο νόμος δεν γίνεται σεβαστός, νοείται ως εμπόδιο στις ατομικές επιδιώξεις των γηγενών το οποίο, όμως, ξεπερνιέται μέσα από τη χρήση των προσωποποιημένων και πελατειακών σχέσεων. Η οποιαδήποτε νομιμοποίηση της θέσης των μετανάστων στην ελληνική κοινωνία ακολουθεί παράτυπες διόδους, ενώ η μετανάστευση εμφανίζεται ανεξέλεγκτη και παρουσιάζεται ως απειλή για την εύρυθμη λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας. Βέβαια οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι παράνομοι, δεν έχουν καμία πρόσβαση στη δημόσια συζήτηση και δεν τους δίνεται η δυνατότητα να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Οποιοδήποτε αίτημά τους μπορεί να εκδηλωθεί ή να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω προσωποποιημένων και πελατειακών σχέσεων.

Αυτή η μη εσωτερικευση και ανυπακοή στους τυπικούς κανόνες, όχι μόνο σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο αλλά και στο επίπεδο του κράτους -το οποίο λόγω πελατειακών σχέσεων εμφανίζεται ανίκανο να εφαρμόσει μακροπρόθεσμα πολιτικές αποφάσεις ή προγράμματα- έχει ως αποτέλεσμα η μετανάστευση να έχει 'παράνομο' ή 'άτυπο' χαρακτήρα.

Από την άλλη πλευρά, η ελλιπής διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημοσίας σφαίρας, με το κράτος να μη ξεχωρίζει από την κοινωνία και να παρουσιάζεται ως προστάτης του κοινωνικού όλου, διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στο τρόπο που οργανώνεται η εθνική ελληνική ταυτότητα. Η ιδιότητα του πολίτη, όπως τονίσαμε παραπάνω, μέσω των πελατειακών σχέσεων περιθωριοποιείται και το κοινωνικό σύνολο συνίσταται ως οργανικό όλο⁹ μέσα από την έννοια του έθνους και την εθνικιστική ιδεολογία.

Βασικό στοιχείο ορισμού του ελληνικού έθνους αποτελεί η θρησκεία ενώ η ελληνικότητα ως συλλογική ταυτότητα περιέχει την ορθοδοξία ως κριτήριο διαχωρισμού του 'εμείς' από τους 'άλλους', τους ξένους¹⁰. Η κατασκευής της εθνικής ταυτότητας¹¹ περιλαμβάνει το ένδοξο παρελθόν της Αρχαίας Ελλάδας με μία αμφίθυμη στάση προς τις ευρωπαϊκές χώρες. Από τη μία πλευρά, η υποστήριξη των Ευρωπαϊκών κρατών για την δημιουργία ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους και από την άλλη πλευρά, η αμφισβήτηση της ικανότητας του νέου έθνους να εκπροσωπεί το Αρχαίο Ελληνικό Πνεύμα και να αποτελεί τη συνέχεια των αρχαίων Ελλήνων,¹² δημιούργησε ένα κλίμα

---

⁹ Pollis (1987) p. 594

¹⁰ Pollis (1987) p. 609 και Γεωργιάδου Β (1996) 'Κοσμικό κράτος και Ορθόδοξη Εκκλησία: σχέσεις θρησκείας, κοινωνίας και πολιτικής στη Μεταπολίτευση' στο Λυριντζής Χρ. κ.α. (1996).

¹¹ Για το θέμα του έθνους στην σύγχρονη κοινωνία σε σχέση με τον ξένο ως 'Άλλο' βλέπε Βεντούρα Λ(1994) 'Μετανάστευση και έθνος' Αθήνα: Θεμέλιο

¹² Tsoukalas and Panagiotopoulou (1994)

¹³ Μουζέλης (1994)

¹⁴ Tsoukalas and Panagiotopoulou (1994)

¹⁵ Παναγιωτοπούλου (1996) σελ.157

καχυποψίας προς τους ξένους και μετάθεσης ευθυνών προς τα έξω για τα εσωτερικά προβλήματα¹³.

Ταυτόχρονα, εκτός από την αναζήτηση της επιβεβαίωσης της συνέχειας, η ελληνική εθνική ταυτότητα προσπαθεί να αποτινάξει και την οθωμανική παράδοση,¹⁴ που τη συνδέει άρρηκτα με τη θρησκευτική της διάσταση. Έτσι η γλώσσα και η θρησκεία αποτελούν τα μέσα της επιβεβαίωσης της συνέχειας του ελληνικού έθνους ανά τους αιώνες ενώ επικράτει η αντίληψη ότι η ελληνικότητα ‘κληρονομείται’ χωρίς να είναι δυνατό να αποκτηθεί.

Βέβαια η εθνική ταυτότητα μεταβάλλεται –ανακατασκευάζεται και επαναπροσδιορίζεται– ανάλογα με τις συνθήκες, όμως αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της συγκρότησης της μετανάστευσης. Οι μετανάστες συγκροτούν τη κοινωνική κατηγορία ‘άλλοι’– ‘ξένοι’ με βάση εθνικά και θρησκευτικά χαρακτηριστικά που η είσοδος και η εγκατάστασή τους απειλεί την ελληνικότητα και τη νόθευση της εθνικής ολότητας και ομοιογένειας. Όχι μόνο η παρουσία τους συνδέεται με τα παραπάνω νοήματα αλλά, πολλές φορές, θεωρείται ότι αυτή αποτελεί μέρος της ευρύτερης συνομοσίας αλλοίωσης και συρρίκνωσης του ελληνικού έθνους από ‘ξένα κέντρα’.

Η κυριαρχία άτυπων σχέσεων και η αντίσταση των ατόμων να αποδεχτούν και να σεβαστούν συλλογικούς κανόνες χαρακτηρίζει και την οργάνωση των οικονομικών σχέσεων. Τα άτομα ακολουθούν ανορθολογικές πρακτικές και κάνουν χρήση προσωπικών σχέσεων και δικτύων στο πλαίσιο της επιδίωξης του ατομικού τους συμφέροντος¹⁵.

Η φοροδιαφυγή και η μεγάλη έκταση της ‘παράλληλης’ οικονομίας (υπολογίζεται σε 30-40 % του ΑΕΠ) δείχνει ότι η άτυπη οικονομική δραστηριότητα διαπερνά όλα τα κοινωνικά στρώματα. Το παραπάνω σε συνδιασμό με άλλες εκφάνσεις της οικονομικής συμπεριφοράς, όπως η αντίσταση στη μισθωτή εργασία – η οποία εκφράζεται μέσω της προτίμησης στην αυτό-απασχόληση και στην εργασία στο δημόσιο¹⁶ – και η προτίμηση ή η ανάγκη στην πολλαπλή εργασία,¹⁷ οδηγεί το άτομο να κατέχει διαφορετικές θέσεις και συμφέροντα στην κοινωνική διαστρωμάτωση χωρίς να αποκτά ταξική συνείδηση. Αυτή η οικονομική συμπεριφορά και πρακτική διαμορφώνει το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ενσωματωθεί η μετανάστευση στην Ελλάδα. Από την άλλη μεριά, η ύπαρξη του αγροτικού τομέα και η ανάπτυξη του τομέα των υπηρεσιών σε συνδιασμό με την ύπαρξη πολλών μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων ευνοούν τη προσωρινή απασχόληση φθηνής εργατικής δύναμης δημιουργώντας τους όρους με τους οποίους θα πραγματοποιηθούν οι κοινωνικές επαφές και θα αναπτυχθούν οι οικονομικές σχέσεις στην ελληνική κοινωνία.

---

¹⁶ Τσουκαλάς Κ (1991) <Ειδώλα πολιτισμού> Αθήνα:Θεμέλιο

¹⁷ Τσουκαλάς Κ (1993) <Οι τζαμπατζήδες στη χώρα των θαυμάτων> Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης Νο1 σελ. 5-39

Στις σημερινές συνθήκες, στις περισσότερες χώρες αλλά και στην Ελλάδα, η μετανάστευση συνήθως αντιμετωπίζεται ως οικονομική μετανάστευση, κυρίως όμως ως ατομικός στόχος των μεταναστών για τη βελτίωση της οικονομικής τους κατάστασης. Όμως, παρόλο που, γενικά αυτός ο στόχος θεωρείται αποδεκτός και ορθολογικός, στη περίπτωση των μετανάστων αντιμετωπίζεται ως μη νομιμοποιημένος γιατί εξετάζεται υπό το πρίσμα της εθνικής τους προέλευσης και υπό το πρίσμα της εθνικής κοινότητας.

Πρέπει να διευκρινιστεί ότι στην περίπτωση των Ελλήνων, η ενασχόληση με παράλληλες και άτυπες δραστηριότητες και σχέσεις θεωρούνται ως αποδεκτός τρόπος συμπεριφοράς είτε αυτές αναφέρονται στην πολιτική πελατεία είτε στην οικονομία. Όπως παρατηρεί ο Τσουκαλάς¹⁸, στον τομέα της οικονομίας η συμμετοχή στην παράλληλη αγορά εργασίας είναι συνειδητή επιλογή και στρατηγική με σκοπό την αύξηση του εισοδήματος και της εξασφάλισης. Είναι ένας τρόπος κοινωνικής ενσωμάτωσης. Αυτό μπορεί να υποστηριχθεί ότι ισχύει και για τους μετανάστες, δηλαδή η συμμετοχή τους σε αυτές τις δραστηριότητες είναι ένας τρόπος προσαρμογής και ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία. Όμως στην περίπτωση τους, η απασχόληση στην 'παράλληλη οικονομία' θεωρείται παράνομη πράξη αλλά και δημιουργεί τις συνθήκες εκείνες οι οποίες σηματοδοτούν και στην ελληνική κοινωνία τη διάκριση μεταξύ πρωτογενών και δευτερογενών τμημάτων στην αγορά εργασίας¹⁹ με τη δεύτερη να συνδέεται αποκλειστικά με την περιθωριοποίηση των κοινωνικών ομάδων που συμμετέχουν σε αυτή. Οι εργοδότες απολαμβάνουν την ασφάλεια που τους παρέχει η 'εθνικότητα' τους καθώς έχουν πρόσβαση στο πλέγμα των διαπροσωπικών και πολιτικών σχέσεων ενώ οι μετανάστες έχουν πρόσβαση σε αυτούς κυρίως μέσω των προσωπικών σχέσεων με τους εργοδότες²⁰ άρα δεν τυγχάνουν της πολιτικής προστασίας και της προστασίας των δικαιωμάτων τους.

Άλλη σημαντική πλευρά στην ελληνική κοινωνία και συνεπώς στη διαμόρφωση της μετανάστευσης αποτελεί η οικογένεια και όπως αυτή συνυφαίνεται με την εκπαίδευση και τη θέση της γυναίκας. Η οικογένεια, στην Ελλάδα, αποτελεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο τα άτομα ορίζουν τον έαυτό τους και τη συμπεριφορά τους. Ο ρόλος της οικογένειας είναι σημαντικός στην αναπαραγωγή των παραδοσιακών σχέσεων αφού η καθυστερημένη αλλά και ελλιπής ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους αναδεικνύει την οικογένεια σε μείζονα κοινωνικό θεσμό ο οποίος καλύπτει εκπαιδευτικές, στεγαστικές ανάγκες καθώς και ανάγκες φροντίδας και περίθαλψης 'παιδιών'-ανηλίκων και ενηλίκων- και ηλικιωμένων. Τις ευθύνες για το σπίτι, για τα παιδιά και για τους ηλικιωμένους, παραδοσιακά, τις αναλαμβάνουν οι γυναίκες ακόμα και όταν συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, γεγονός πολύ συνηθισμένο στις σημερινές συνθήκες. Η αύξηση των ευθυνών μαζί με τη διεκδίκηση της ισότητας ενσωματώνονται στο τρόπο που η μετανάστευση διαμορφώνεται αναπαράγοντας το παραδοσιακό

---

¹⁸ Τσουκαλάς Κ (1991)

¹⁹ Για τη συμμετοχή των μεταναστών εργατών στην αγορά εργασίας και τις συνέπειες στην ελληνική κοινωνία βλέπε Fakiolas R (2000) 'Migration and unregistered labour in the Greek economy' in King R, Lazaridis G and Tsardanidis Ch (2000) 'Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe' Basingstoke: Macmillan

²⁰ Για τη σχέση Ελλήνων εργοδοτών με τους Αλβανούς μετανάστες Ψημμένος Ι (1995) <Μετανάστευση από τα Βαλκάνια> Αθήνα: Παπαζήσης

καταμερισμό εργασίας με τις ιδιαίτερες κατηγοροποιήσεις για τους μετανάστες με βάση το φύλο.

Τέλος, η ελληνική κοινωνία έχει 'φειχοποιήσει' την εκπαίδευση²¹ που για την οικογένεια σημαίνει ανοδική κοινωνική κοινωνικότητα αλλά και ένα μέσο για την επίτευξη πολιτικής προστασίας.²² Αυτό συνεπάγεται ότι η οικογένεια καλύπτει τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ενήλικων ατόμων – 'παιδιών' – τα οποία καθυστερούν να εισέλθουν στην αγορά εργασίας αφού τους προσφέρει τη δυνατότητα να είναι επιλεκτικοί στην απασχόλησή τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, δουλειές, που θεωρούνται κατώτερες και δεν καλύπτουν τους παραπάνω στόχους, να μη γίνονται αποδεκτές από τους γηγενείς διαμορφώνοντας την αγορά εργασίας για τους μετανάστες και τη θέση τους στην ελληνική κοινωνία.

Τα παραπάνω σημεία αναφέρονται στην οργάνωση της ελληνικής κοινωνίας στη βάση της συνύπαρξης τυπικών και άτυπων μορφών σχέσεων με τις δεύτερες βέβαια να υπερισχύουν και να μορφοποιούν μία κοινωνική συμπεριφορά η οποία δεν κινείται σε μία εσωτερικευμένη τυπικότητα αλλά υιοθετεί άτυπες, προσωποποιημένες μορφές. Οι ιδιαίτερες πολιτικές, ιδεολογικές, οικονομικές, οικογενειακές, συγγενικές, πελατειακές και σχέσεις προστασίας αποτελούν το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οικοδομείται η μετανάστευση και νοηματοδοτείται ως 'παράνομη' με αρνητικό και κατακριτέο περιεχόμενο. Άλλες όψεις της μετανάστευσης όπως η νόμιμη μετανάστευση, η πολιτική μετανάστευση, η μετανάστευση των υψηλά εξειδικευμένων, ενώ είναι υπαρκτές στην ελληνική κοινωνία, απουσιάζουν από τη κατασκευή της δημόσιας εικόνας της μετανάστευσης η οποία επιμένει να συνδέει τη μετανάστευση αποκλειστικά με την 'παράνομη' όψη της.

3. Η Μεταναστευτική πολιτική.

Η ύπαρξη και λειτουργία του εθνικού κράτους γενικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι είναι το δομικό χαρακτηριστικό το οποίο δημιουργεί και τις κοινωνικές ομάδες με βάση το κριτήριο της εθνικότητας²³. Ο χωρισμός 'εμείς-αυτοί', 'γγενείς-ξένοι' διαμεσολαβείται από το κράτος και νομιμοποιεί την προνομιακή μεταχείριση της πρώτης ομάδας και αποκλεισμό ή ελεγχόμενη και υπό όρους 'αποδοχής' της δεύτερης καθώς και κανονίζει τον τρόπο επικοινωνίας και επίλυσης των διαφορών τους.

Εξετάζοντας τη διαμεσολάβηση του κράτους, πέρα από την γενική κρατική και εθνική διάσταση, μέσα από την πολιτική του για τη μετανάστευση μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αυτή η 'πολιτική' δημιούργησε κλίμα ανασφάλειας και σύγχυσης στην ελληνική κοινωνία τόσο για τους μετανάστες όσο και για τους γηγενείς.

Σχετικά με την μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα πριν το 1989, μπορεί να υποστηριχθεί ότι απουσίαζε οποιαδήποτε πολιτική για τη μετανάστευση προς την

²¹ Πουλαντζάς αναφορά στο Τσουκαλάς (1993).

²² Tsoukalas and Panagiotopoulou (1994).

²³ Για τον αποκλεισμό των μεταναστών στην Ελλάδα με βάση το εθνικό κριτήριο βλέπε Triandafyllidou A (2000) 'Racists? Us? Are you joking? The discourse of social exclusion of immigrants in Greece and Italy' in King R et al (2000).

Ελλάδα. Η πρακτική της μη παρέμβασης πέρα από τις νομικές προϋποθέσεις συμβολαίων μεταξύ εργοδοτών και ξένων εργατών αλλά και η ‘προσωρινή παραμονή’ πολιτικών προσφύγων (κυρίως από την Μέση Ανατολή και αργότερα από την Πολωνία) όπως και η μετεγκατάσταση τους σε τρίτες χώρες ελάμβανε χώρα μέσω διεθνών οργανισμών χωρίς το κράτος να παρεμβαίνει. Μετά το 1989, η πολιτική εκφράστηκε με την ψήφιση νέου αυστηρού νόμου όχι για τη μετανάστευση αλλά για τους ξένους στην Ελλάδα ενώ το 1998 άρχισε η εφαρμογή του πρώτου προγράμματος νομιμοποίησης μεταναστών.

Γενικότερα η απουσία τυπικού πλαισίου οργάνωσης των σχέσεων, η απουσία νομικής και πολιτικής κατοχύρωσης των μεταναστών και ο προσανατολισμός της πολιτικής αποκλειστικά προς την υιοθέτηση αυστηρών νόμων για την είσοδο των ξένων στην Ελλάδα την ανάπτυξη ανταρχικών συμπεριφορών και πρακτικών, ατομικά ή συλλογικά.

Η επιλογή αυτής της πολιτικής, με το ρόλο και την ανάμειξη της αστυνομίας ως σχεδόν αποκλειστικού μηχανισμού του κράτους στην ‘δημόσια επικοινωνία’ με τους μετανάστες, διαμόρφωσε τις συνθήκες κάτω από τις οποίες η μετανάστευση συνδέθηκε τόσο με την ‘εγκληματικότητα’ όσο και με ταύτιση της μετανάστευσης με μία εθνική ομάδα κυρίως με τους Αλβανούς. Γεγονός που επέτρεψε να ενταθούν οι ανορθολογικές συμπεριφορές και να δημιουργηθεί κλίμα αβεβαιότητας και εχθρότητας.

Η εξέταση της χάραξης και εφαρμογής της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής είναι χρήσιμη γιατί μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο διαμεσολαβεί το κράτος και ορίζει τις κοινωνικές κατηγορίες και την αλληλεπίδραση τους. Η μελέτη του νομικού, θεσμικού και γενικότερα της πολιτικής για τη μετανάστευση αναδεικνύει και το αξιακό πλαίσιο με βάση το οποίο το κράτος και οι μηχανισμοί του δρουν, προσδιορίζουν και επαναπροσδιορίζουν τις σχέσεις των κοινωνικών κατηγοριών και ομάδων και κατευθύνουν τη κοινωνική επικοινωνία και συμβίωση.

Η ελληνική μεταναστευτική πολιτική είναι προσανατολισμένη μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του ‘90 αποκλειστικά σε θέματα διασποράς ή ‘απόδημου ελληνισμού’, στη μετανάστευση εργατικού δυναμικού από την Ελλάδα και στην επιστροφή του²⁴ ενώ κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου ασχολείται με την είσοδο των ξένων εργατών ή αιτούντων ασύλου μέσω έκδοσης περιορισμένου αριθμού βραχυπρόθεσμων αδειών εργασίας και παραμονής και βραχυπρόθεσμης παραμονής αιτούντων ασύλου ή προσφύγων. Η είσοδος ξένων εργατών αντιμετωπίζεται με τη λογική της προσωρινής παραμονής και εποχιακών οικονομικών αναγκών και κρίνεται πιο συμφέρουσα λύση από την ενθάρρυνση της επιστροφής ελλήνων μεταναστών. Στο θέμα των αιτούντων ασύλου και προσφύγων υιοθετείται η λογική της Ελλάδας ως ενδιαμέσου σταθμού και η

---

²⁴ Πιο συγκεκριμένα το ελληνικό κράτος αντιμετωπίζει τη μετανάστευση από την Ελλάδα υπό το πρίσμα της λογικής των εμβασμάτων και της μελλοντικής χρησιμοποίησης αυτού του εργατικού δυναμικού στην βιομηχανική ανάπτυξη της Ελλάδας. Νικολίνκος Μ (1973) ‘Καπιταλισμός και μετανάστευση’ Αθήνα: Παπαζήσης.

διευθέτηση αυτού του ζητήματος μέσω της λειτουργίας Διεθνών Οργανώσεων στα πλαίσια της ελληνικής επικράτειας²⁵.

Στο τέλος της δεκαετίας του '80, η λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας καθώς και μια σειρά αλλαγών συνετέλεσαν στην μεγαλύτερη είσοδο μεταναστών αλλά και στην αδυναμία της Ελλάδας να συνεχίσει να υφίσταται ως χώρα προσωρινής διαμονής ή ενδιάμεσου σταθμού. Αυτές οι αλλαγές σχετίζονταν με τη συμμετοχή της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και την επικρατούσα πρακτική αυστηρών μέτρων κατά της εισόδου νέων μεταναστών εκτός των χωρών μελών στα πλαίσια της εναρμόνισης των πολιτικών για τη μετανάστευση²⁶, με την κατάρρευση των 'κομμουνιστικών' καθεστώτων στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, με τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία και γενικότερα με την εθνικιστική αφύπνιση στα Βαλκάνια. Η μετανάστευση από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες έπαψε να αντιμετωπίζεται ως πολιτική, προκαλώντας την επιβολή αυστηρότερων μέτρων και ελέγχων στα σύνορα των κρατών μελών κυρίως της Νότιας Ευρώπης τα οποία θεωρήθηκαν ευάλωτα στην είσοδο 'παράνομης' οικονομικής μετανάστευσης.

Η είσοδος μεταναστών από την Αλβανία²⁷ σε συνδυασμό με τις αλλαγές στην Ευρώπη και με τη δομή της ελληνικής κοινωνίας διαμόρφωσαν την ελληνική μεταναστευτική πολιτική σε αυταρχική βάση πέραν της αποδοχής της υπάρχουσας κατάστασης, δηλαδή της ύπαρξης μεταναστών εντός της ελληνικής κοινωνίας. Η υιοθέτηση δρακόντειων μέτρων²⁸ και η άσκηση εκτεταμένων εσωτερικών και εξωτερικών ελέγχων νομιμοποίησε τον ρόλο της αστυνομίας ως κυρίαρχου μηχανισμού χωρίς όμως να επιτύχει τον επιδιωκόμενο στόχο, δηλαδή την καταπολέμηση της παράνομης εισόδου μεταναστών στην Ελλάδα, επιτρέποντας- εκτός από τη λειτουργία παράνομων δικτύων εμπορίας μεταναστών -την διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων σε άτυπη βάση, πέρα ενός θεσμικού πλαισίου.

Όπως παρατηρεί ο Λινάρδος-Ρυλμόν, ενώ το 1989 σημειώνεται μια αυξητική τάση των μεταναστών, ο αριθμός των αδειών εργασίας μειώνεται²⁹ και αυτή η πρακτική

---

²⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες για το θέμα του προσωρινού ασύλου και τις επιφυλάξεις του ελληνικού κράτους ως προς τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης κοίτα Black R (1992) 'Livelihood and vulnerability of foreign refugees in Greece' King's College, Occasional Paper No 33 και Νάσκου-Περράκη Π (1991) 'Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στη διεθνή και ελληνική έννομη τάξη' Αθήνα: Σάκκουλας.

²⁶ Για την μεταναστευτική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα βλέπε Baldwin-Edwards M (1991) 'Immigration after 1992' **Policy and Politics** Vol.19 (13) pp. 199-211 και E.V.Petracou (1993) 'Immigration policy in Northern and Southern regions of the EC with special reference to Britain and Greece' University of Warwick: M.A thesis.

²⁷ Αφού η μετανάστευση αφορούσε ένα άλλο Βαλκανικό κράτος και μάλιστα με την ύπαρξη ελληνικής μειονότητας, η μετανάστευση αυτή γίνονταν αυτομάτως μέρος των 'εθνικών' θεμάτων.

²⁸ Sitaropoulos N (1992) 'The new legal framework of alien immigration in Greece: A Draconian contribution to Europe's unification' **Tolley's Immigration and Nationality Law and Practice** Vol.6 (3) pp. 86-96.

²⁹ Το 1989 ο αριθμός των ξένων υπολογίζεται 184.000 ενώ οι παράνομοι μετανάστες υπολογίζονται περίπου στους 30.000 Λινάρδος-Ρυλμόν (1993) 'Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα' Αθήνα: ΙΝΕ σελ. 14. Βλέπε για τους παράνομους ξένους εργάτες πριν το 1990, Soulis S. (1987) 'Illegal Immigration to Greece' στο 'The future of migration' Paris: OECD (πρακτικά συνεδρίου)

επικυρώνεται με την ψήφιση του νόμου 1975 το 1991 περί Αλλοδαπών³⁰. Το κύριο βάρος δίνεται στη πάταξη των 'λαθρομεταναστών' – συνθέτοντας και νομιμοποιώντας αυτή τη κατηγορία – όπου ο στρατός και η αστυνομία αποκτούν πρωτεύοντα ρόλο στον έλεγχο των μεταναστών. Ταυτόχρονα οι αιτούντες ασύλου αντιμετωπίζονται με καχυποψία ως μετανάστες με οικονομικά κίνητρα.

Με τον νόμο περί Αλλοδαπών, η ελληνική νομοθεσία εναρμονίζεται με την κοινοτική ως προς τα μεταναστευτικά και προσφυγικά θέματα με απώτερο σκοπό την ισότιμη συμμετοχή της Ελλάδας στην υιοθέτηση και εφαρμογή κοινής πολιτικής και αποδοχής της στο χώρο της Schengen³¹ αλλά και διαμορφώνει ένα εχθρικό περιβάλλον μεταξύ των μεταναστών και των γηγενών. Οι αυξημένες αρμοδιότητες του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης και η ενίσχυση του ρόλου της αστυνομίας και του στρατού καταδεικνύουν τη βάση πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί η μετανάστευση στην Ελλάδα. Θα αγνοηθεί οποιαδήποτε πολιτική παρέμβαση στο θέμα της εγκατάστασης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία και της προστασίας των δικαιωμάτων τους και οι μετανάστες θα αντιμετωπιστούν ως οι εν δυνάμει εγκληματίες και απειλή για τη Δημόσια Τάξη και Ασφάλεια³².

Η συγκρότηση των σχέσεων μεταξύ μεταναστών και γηγενών θα αφεθεί εκτός θεσμικού πλαισίου και θα λειτουργήσουν άτυπα με βάση την αγοραία λογική χωρίς την πολιτική διευθέτηση και μεσολάβηση. Με αυτό τον τρόπο οι μετανάστες, χωρίς κατοχύρωση οποιουδήποτε δικαιώματος τους, εκτίθενται στην επίσημη και ανεπίσημη αυθαιρεσία ανοίγοντας τον δρόμο προς την κυριαρχία ανορθολογικών συμπεριφορών και πρακτικών στην ελληνική κοινωνία.

Η μεταναστευτική πολιτική διαμορφώνει έμμεσα ή άμεσα κατηγοριοποιήσεις της μετανάστευσης και νομιμοποιεί την διαφορετική τους μεταχείριση στην ελληνική κοινωνία. Έτσι οι μετανάστες από τις πλούσιες χώρες, οι κοινοτικοί αλλά και αυτοί με ελληνική καταγωγή³³ αποτελούν προνομιακές κατηγορίες ενώ οι κατηγορίες 'λαθρομεταναστών' - κατά τη νομική ορολογία - και αιτούντων ασύλου είναι ανεπιθύμητοι, εκδιώκονται ή αφήνονται να επιβιώσουν χωρίς κανείς να εγγυάται τη προστασία των δικαιωμάτων τους.

---

³⁰ Για την ανάλυση των διατάξεων του Νόμου 1975/91 Περί Αλλοδαπών βλέπε Ν. Χλέπας και Δ. Σπυράκος (1992) 'Ο Νόμος 1975/1991 Περί Αλλοδαπών και το Σύνταγμα' Αθήνα: Σάκκουλας. Πιο συγκεκριμένα ο Χλέπας εξετάζει το Νόμο 1975/1991 και τα προβλήματα κυρίως τα συνταγματικά τα οποία προκύπτουν από τις διατάξεις του ενώ ο Σπυράκος εξετάζει το θέμα των ποινικών διατάξεων του νόμου από την άποψη της προστασίας των 'γενικών έννομων αγαθών'.

³¹ Βλέπε για τη συμφωνία Schengen Τούση Μ Α (1994) 'Ελλάδα και Schengen' και Κούρτοβικ Ι 'Το νομικό καθεστώς των μεταναστών εργατών στην Ελλάδα' (1994) στο 'Τα δικαιώματα των μεταναστών εργατών' Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου Αθήνα: Εστία και Σ. Περράκης (1995) 'Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η πολιτική της σε θέματα ασύλου και προσφύγων, Προβλήματα και προοπτικές' **Τετράδια Πολιτικού Διαλόγου και Κριτικής** Τεύχη 36-37 σελ. 31-59

³² Για την σύνδεση της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα βλέπε Καρύδης Β (1996) 'Εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα' Αθήνα: Παπαζήσης

³³ Για την ελληνική μεταναστευτική πολιτική ως προς τους έλληνες της διασποράς και ως προς τους παλινοστούντες κοίτα Μουσουρού Α Μ (1991) 'Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική' Αθήνα: Gutenberg, για τη μεταναστευτική πολιτική προς τους Ελληνο-Πόντιους βλέπε Κασιμάτη Κ (1993) 'Πόντιοι μετανάστες από την πρώην Σοβιετική Ένωση' 2η έκδοση Αθήνα Υπ. Εξωτερικών και Πάντειο Πανεπιστήμιο και για μια γενικότερη κατηγοριοποίηση των μεταναστών στην Ελλάδα Πετρινώτη Ξ (1993) 'Η μετανάστευση προς την Ελλάδα' Αθήνα: Οδυσσέας.

Όμως αυτή η μεταναστευτική πολιτική εκφράζει την πολιτική δομή και το ρόλο του κράτους στην ελληνική κοινωνία. Οι μετανάστες επιβάλλεται να τιμωρηθούν και να εκδιωχθούν μιας και είναι 'παράνομοι', ενώ οι γηγενείς επιτρέπεται να εμπλέκονται σε 'παράνομες' δραστηριότητες χωρίς να εφαρμόζεται γι' αυτούς ο νόμος. Με αυτό το τρόπο οι πρώτοι αποτελούν κίνδυνο για την νομιμότητα και τη δημόσια ασφάλεια και τάξη, ενώ οι δεύτεροι, ως εκλογική πελατεία, μπορούν να συνεχίσουν να χρησιμοποιούν τον κρατικό μηχανισμό ώστε να ικανοποιούν τα στενά προσωπικά τους συμφέροντα, αλλά και τους μετανάστες ως μέσα για την επίτευξη των οικονομικών τους σκοπών. Συνεπώς, οι μετανάστες αποτελούν το πρόβλημα μιας και συνδέονται με την παρανομία και την εγκληματικότητα, ενώ ο αυταρχισμός του κρατικού μηχανισμού εντείνεται χωρίς την δυνατότητα να ελεγχθεί αλλά και η συμπεριφορά των Ελλήνων συνεχίζει να είναι αμφίθυμη. Μιας και μπορεί να χρησιμοποιεί τους 'παράνομους' μετανάστες, συνεχίζει δηλαδή να εξαπατά το κράτος και να παραβαίνει τους νόμους, αλλά από την άλλη να θεωρεί ότι οι παράνομοι μετανάστες πρέπει να φύγουν και να ζητάει από το κράτος να λάβει μέτρα εναντίον τους.

4. Η Οικοδόμηση της μετανάστευσης.

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο οικοδομείται η κατηγορία 'μετανάστης' στην ελληνική κοινωνία αλλά και τον τρόπο με τον οποίο οι μετανάστες αντιλαμβάνονται αυτή την κατηγοριοποίηση μέσα από τις κοινωνικές τους σχέσεις. Δηλαδή, αυτό που μελετάμε είναι ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζεται η μετανάστευση στην Ελλάδα, κατευθύνοντας την οργάνωσή και την αντίστασή τους, χωρίς να εξετάζουμε θέματα οποιασδήποτε μορφής διαφορετικότητας τους με βάση τη προέλευσή τους.

Πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι οι οπτικές γωνίες οι οποίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάλυση ενός κοινωνικού φαινομένου είναι πολλές. Έτσι λοιπόν και στην περίπτωση της μετανάστευσης οι οπτικές γωνίες ποικίλουν και κάθε μία επιλογή αναδεικνύει και μία πλευρά του φαινομένου. Κάτω από αυτή την λογική, η μετανάστευση μπορεί να μελετηθεί από την οπτική του κρατικού και εθνικού συστήματος, του οικονομικού, των μεταναστών ή των γηγενών, αλλά δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι όλες αυτές οι διαφορετικές οπτικές γωνίες αποτελούν τη συνολική μορφή του φαινομένου και εντάσσουν το φαινόμενο σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Επιπλέον, η μελέτη μιας πλευράς του φαινομένου δεν σημαίνει ότι είναι προκαθορισμένη και άκαμπτη, απλώς απομονώνεται και εξετάζεται ως τέτοια, ώστε να είναι δυνατή η περαιτέρω ανάλυση της, δηλαδή να διαπιστώνει τάσεις και κατευθύνσεις με ενσωματωμένο το στοιχείο της μεταβολής μέσω της κοινωνικής πράξης.

Μέσα από την οπτική γωνία των μεταναστών θα παρακολουθήσουμε τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη κατηγοριοποίησή τους ως μετανάστες δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο οικοδομείται η ταυτότητά τους μέσω και μέσα από τις κοινωνικές σχέσεις που πραγματοποιούν στην ελληνική κοινωνία. Σίγουρα οι κατηγορίες 'μετανάστευση' και 'μετανάστες-στριες' δεν είναι κενές περιεχομένου, αλλά εκφράζουν, σε γενικό και

αφηρημένο επίπεδο, την οργάνωση ενός κοινωνικού συστήματος χωρίς όμως να είναι και προκαθορισμένο το νόημα της και τα στοιχεία συγκρότησής της. Αυτό σημαίνει ότι κάθε κοινωνία επεξεργάζεται με ιδιαίτερο και δυναμικό τρόπο αυτές τις κατηγορίες, δηλαδή τους δίνει το δικό της περιεχόμενο και τις ανασυγκροτεί συνεχώς.

Τέλος πρέπει να τονιστεί ότι η ομάδα μετανάστες-στρίες δεν έχει ομοιογενή χαρακτήρα ως ομάδα αλλά αποκτά τέτοιο χαρακτήρα μέσα από τον ορισμό της ως κατηγορίας και κυρίως μέσα από το αντιθετικό σχήμα ‘εμείς’-‘αυτοί’.

Τα τελευταία χρόνια, η εμπειρική έρευνα έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα και πολλές μελέτες ασχολούνται και εξετάζουν τα προβλήματα των μεταναστών-στριών, και τις συνθήκες ζωής τους στην ελληνική κοινωνία. Αυτές οι ερευνητικές εργασίες οργανώνουν τη μελέτη τους γύρω από συγκεκριμένες ομάδες μεταναστών με βάση την εθνικότητα τους είτε με βάση τη θέση των μεταναστών ως ξένων εργατών, προσφύγων ή ελλήνων ομογενών. Εξετάζουν τις συνθήκες ζωής και εργασίας των μεταναστών μέσα από το πρίσμα ευρύτερων θεμάτων όπως διάφορα προγράμματα ένταξης, περιθωριοποίησης και κοινωνικού αποκλεισμού, το συνδικαλιστικό κίνημα και τα ατομικά δικαιώματα, την παγκοσμιοποίηση, την οργάνωση της αγοράς εργασίας, τη γυναικεία και τη σεξουαλική εκμετάλλευση³⁴.

Σε αυτό το μέρος παρουσιάζονται τα αποτελέσματα εμπειρικής εργασίας που πραγματοποιήθηκε το 1996-1997 στην Καλαμάτα και στην Αθήνα³⁵ με 18 μετανάστες και 11 μετανάστριες. Αυτή η εργασία χρησιμοποίησε ημι-δομημένες συνεντεύξεις με την διαδικασία ‘snowball’ ενώ έκανε χρήση και πληροφοριών για την ζωή αυτών των μεταναστών από φίλους τους και συγγενείς τους, ως δευτερεύουσες πηγές. Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκαν εγγράφα και πραγματοποιήθηκαν ανεπίσημες συζητήσεις με εκπροσώπους αστυνομικών, στρατιωτικών και εθελοντικών οργανώσεων ώστε να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο επίσημοι φορείς αντιλαμβάνονται τη μετανάστευση προς την Ελλάδα.

Πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή η έρευνα δεν κατατάσσει τους μετανάστες-στρίες με βάση τα κριτήρια της εθνικότητας και του νομικού καθεστώτος (παράνομο ή νόμιμο) μιας και παρακολουθεί τους τρόπους με τους οποίους αυτά τα κριτήρια χρησιμοποιούνται ώστε να οριστεί η κατηγορία μετανάστης-στρία και να αποκτήσει συγκεκριμένο νόημα αυτή η κατηγορία στην ελληνική κοινωνία.

---

³⁴ Η ερευνητική δραστηριότητα έχει αναπτυχθεί ουσιαστικά τα τελευταία χρόνια και ενδεικτικά αναφέρουμε τις παρακάτω εργασίες: Frangouli M (1992) ‘Foreign migrant workers in Greece’ Athens: Interim Report-Greece, Romaniszyn K (1996) ‘The invisible community: undocumented Polish workers in Athens’ **New Community** Vol.22 (2) pp.321-333, Markova E and A. H. Sarris (1997) ‘The performance of Bulgarian illegal immigrants in the Greek labour market’ unpublished, Anderson B and Phizaclea A (1997) ‘Migrant domestic workers: a European perspective’ Brussels: EU Report, Λάζος Γ (1997) ‘Η αλλοδαπή πόρνη στη σύγχρονη Ελλάδα’ στο Δημητρίου Σ (επιμ) ‘Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του’ Αθήνα: Ιδεοκίνηση, Iosifides T and King R (1998) ‘Socio-Spatial dynamics and exclusion of three immigrant groups in the Athens Conurbation’ **South European Society And Politics** Vol. 3 (3) pp.205-227, Κασσιμάτη Κ (1998) (επιμ) ‘Κοινωνικός αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία’ Αθήνα: Gutenberg και Lazaridis G and Psimmenos I (2000) ‘Migrant flows from Albania to Greece: economic, social and spatial exclusion’ in King R et al.

³⁵ Μέρος απο τις συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος ‘Φωνές των μουσουλμάνων: Η ελληνική περίπτωση’ υπό την αιγίδα των Σ. Χτούρη και Ι. Ψημμένο

Με αφετηρία τη περιγραφή των εμπειριών των μεταναστών-μεταναστριών αξιολογήθηκαν

θέματα όπως η ανάδυσή τους ως κοινωνική ομάδα με βάση τις σχέσεις της με τις άλλες ομάδες, τους μηχανισμούς του κράτους και τις οργανώσεις. Η αντίληψη αυτής της μελέτης ήταν ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιείται η ανάδυση της μετανάστευσης ως πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας διαμορφώνεται όχι μόνο μέσα από το ρόλο της αστυνομίας, του Υπουργείου Δημοσίας Τάξης αλλά και από τη δράση των εθελοντικών οργανώσεων οι οποίες οργανώνονται και λειτουργούν αξιωνοντας την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών μέσα στην ελληνική κοινωνία.

Η λογική, η οποία χαρακτηρίζει τη δράση της αστυνομίας, μέσα από αυτή τη μελέτη, είναι η επίτευξη ενός συνδυασμού οικονομικών πλεονεκτημάτων και η διατήρηση του εθνικού χαρακτήρα. Σκοπός, κοινός με τους κοινοτικούς εταίρους, της δράσης της αστυνομίας είναι η μείωση των μεταναστών, χωρίς όμως η Ελλάδα να αγνοήσει τις διεθνείς συμβάσεις για να μη διαταραχθεί η εικόνα της ως δημοκρατική χώρα και οι σχέσεις της με τις άλλες χώρες. Διαπιστώνεται η ανάγκη καταγραφής των μεταναστών, χωρίς βέβαια να γίνεται λόγος για νομιμοποίηση των 'λαθρομεταναστών' μιας και κινδυνεύει να αλλοιωθεί ο εθνικός χαρακτήρας της ελληνικής κοινωνίας. Η μετανάστευση υποκινείται και αποτελεί συντονισμένη προσπάθεια 'σκοτεινών κέντρων' ώστε να διαταραχθεί η εθνική και θρησκευτική ισορροπία στα Βαλκάνια και να δημιουργηθούν μειονότητες. Άλλη βασική αιτία αύξησης της μετανάστευσης προς την Ελλάδα θεωρείται ότι είναι η ελληνική φιλόξενη συμπεριφορά.

Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, η κινητοποίηση της αστυνομίας θεωρείται αναγκαία και επικεντρώνει τη προσοχή της στους Αλβανούς οι οποίοι πρέπει να εκδιωχθούν, ενώ οι υπόλοιποι μετανάστες πρέπει να αποθαρρύνονται ώστε να μην εγκαθίστανται μόνιμα στην Ελλάδα. Ο αυστηρός έλεγχος, η αύξηση δαπανών για ανανέωση αδειών εργασίας και διαμονής είναι τα προτεινόμενα μέσα εξαναγκασμού για εγκατάλειψη της χώρας ενώ όσοι παραμείνουν πρέπει να αφομοιωθούν πλήρως. Αυτή είναι λογική που διαπερνά την αστυνομία και το στρατό, πάνω στην οποία ξεκινά η διαδικασία οικοδόμησης της μέχρι τότε 'αθέατης' μετανάστευσης.

Από την άλλη μεριά, οι μετανάστες, οι οποίοι συμμετείχαν σε αυτή την έρευνα, τονίζουν τις αξίες και τις αρχές που διαπερνούν την ελληνική κοινωνία και νοσηματοδοτούν τη κατηγορία της 'μετανάστευσης'. Η ύπαρξη ενός ανθρώπου εξαρτάται από τα έγγραφα τα οποία κατέχει. Ως ξένος πρέπει να είναι αθέατος, να μην αναπτύσσει κοινωνικές επαφές αλλιώς κινδυνεύει να απελαθεί. Η επιβίωση του εξαρτάται μόνο μέσα από τις δικές του προσπάθειες, μιας και δεν προστατεύεται από κανέναν στην ελληνική κοινωνία. Ανασφάλεια και φόβος διακατέχουν τους μετανάστες ενώ η εθνικότητα τους και η θρησκεία τους φαίνεται να παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην αντιμετώπιση τους είτε από την αστυνομία είτε από την ελληνική κοινωνία, γενικότερα. Στους ελέγχους της αστυνομίας διαπιστώνουν ότι το κυριώτερο κριτήριο είναι αν είσαι ή όχι Αλβανός, ενώ στις καθημερινές τους επαφές η θρησκεία ενσωματώνεται στη συμπεριφορά τους, άσχετα από τις προσωπικές τους πεποιθήσεις. Η θρησκεία αναδεικνύεται ως βασικό χαρακτηριστικό αποδοχής για τους χριστιανούς ορθόδοξους ή για τους 'άθρησκους'— οι οποίοι έμμεσα στις καθημερινές τους επαφές φαίνεται να πιέζονται να δηλώσουν το

θήσκευμά τους. Από την άλλη πλευρά, οι μουσουλμάνοι - κυρίως Αιγύπτιοι σε αυτή την έρευνα - αντιμετωπίζονται με καχυποψία από τους Έλληνες και αυτό το αποδίδουν στα προβλήματα που έχει η Ελλάδα με τη Τουρκία.

Σημαντικός παράγοντας στη ζωή των μεταναστών-στριών –όπως υποστηρίζουν οι ίδιοι- είναι η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με τους εργοδότες τους. Τονίζουν ότι ο ‘καλός χαρακτήρας’ – τόσο για τους μετανάστες όσο και για τους εργοδότες- είναι θετικό στοιχείο και συμβάλλει στη δημιουργία ‘οικογενειακού’ κλίματος στο εργασιακό περιβάλλον. Ο ‘καλός άνθρωπος’ για τον εργοδότη –τρια σημαίνει ότι αυτός –ή βοηθά το μετανάστη-στρια σε καθημερινά προβλήματα ενώ ο ‘καλός άνθρωπος’ για το μετανάστη-στρια μεταφράζεται ως αποδοχή σκληρότερων συνθηκών εργασίας και χαμηλότερης αμοιβής.

Οι συνθήκες ζωής και εργασίας εξαναγκάζουν τους μετανάστες να περιχαρακωθούν γύρω από οργανώσεις με τους συμπατριώτες τους ενώ οι επαφές με τους Έλληνες είναι περιορισμένες και φαίνεται να πραγματοποιούνται αποκλειστικά μέσω της απασχόλησής τους. Εξαίρεση φαίνεται να αποτελούν οι μετανάστες από την Αλβανία οι οποίοι διαχωρίζονται σε αυτούς με ελληνική και με αλβανική καταγωγή αλλά ταυτόχρονα εξαναγκάζονται να διαχωρίσουν τον εαυτό τους από την εικόνα της ευρύτερης κατηγορίας ‘Αλβανός μετανάστης’ στην ελληνική κοινωνία, γεγονός που εμποδίζει, τουλάχιστον μέχρι στιγμής, την συσπείρωση τους σε οργανώσεις ή κοινότητες. Οι συνθήκες ζωής των μεταναστών στην Ελλάδα, όπως παρατήρησαν οι ίδιοι σε αυτή την έρευνα, αποτρέπει τους ήδη εγκατεστημένους μετανάστες να παροτρύνουν την περαιτέρω μετανάστευση από την χώρα καταγωγής τους στην Ελλάδα όπως πολλές φορές εικάζεται να συμβαίνει από τις θεωρίες των δικτύων³⁶.

Επιπρόσθετα, η είσοδος και η εγκατάσταση των μεταναστών και η θέση τους στην ελληνική κοινωνία χωρίς τη προστασία των δικαιωμάτων τους από το κράτος, κινητοποιεί τους πολίτες και οργανώνει δίκτυα για την προστασία των μεταναστών από την αυθαιρεσία της αστυνομίας, των διοικητικών μηχανισμών και εργοδοτών παράλληλα με τη δράση άλλων διεθνών οργανώσεων οι οποίες λειτουργούν παλαιόθεν στην Ελλάδα. Όπως όμως οι ίδιοι δηλώνουν, η δυνατότητα επιρροής τους στη λήψη αποφάσεων και η δύναμη τους είναι περιορισμένης εμβέλειας, έκφραση της αδύναμης κοινωνίας πολιτών. Στην ελληνική περίπτωση, επίσης δεν φαίνεται να επιβεβαιώνονται οι υποθέσεις της ‘institutional theory’ για το θετικό ρόλο των μη-κυβερνητικών οργανώσεων στη συνέχιση της μετανάστευσης σε μία χώρα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι μετανάστες οι οποίοι συμμετείχαν στην έρευνα είτε δεν ήξεραν την ύπαρξη τους, είτε γνώριζαν την περιορισμένη δύναμη και παρέμβαση των δικτύων³⁷.

---

³⁶ Βλέπε Massey DS, Arango J, Hugo G, Kouaouci A, Pellegrino A and Taylor J E (1993) ‘Theories of international migration: A review and appraisal’ και (1994) **Population and Development Review** Vol. 19 (3) pp. 431-466 ‘An evaluation of international migration theory: the north american case’ **Population and Development Review** Vol. 20 (4) pp. 699-751.

³⁷ Μπορεί να υποστηριχθεί ότι στη περίπτωση των δικτύων προστασίας δικαιωμάτων των μεταναστών και στις αντιρατσιστικές οργανώσεις είναι ανεξάρτητες οργανώσεις οι οποίες δεν ελέγχονται από τα κόμματα όπως συνέβαινε με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις αλλά και αναπτύσσουν σχέσεις με άλλες παρόμοιες οργανώσεις στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Γενικώς οι άτυπες σχέσεις προσαρμόζουν τους μετανάστες στην ελληνική κοινωνία , λειτουργούν ως κάποιο σημείο προστατευτικά αλλά ταυτόχρονα εμποδίζουν τη συσπείρωση και αντίσταση ελλήνων και μεταναστών προς την αυθαιρεσία και την καταπάτηση δικαιωμάτων, αποδυναμώνουν τη συλλογική δράση και οδηγούν σε ανταγωνιστικές σχέσεις και συγκρούσεις. Τα παραπάνω υποδηλώνουν τάσεις στη διαμόρφωση του μεταναστευτικού φαινομένου αλλά και της ελληνικής κοινωνίας. Οι συνθήκες οι οποίες έχουν διαμορφωθεί μέσα από τη μετανάστευση αναδεικνύουν τα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας ενώ οικοδομείται η μετανάστευση και μορφοποιούνται οι κοινωνικές σχέσεις χωρίς να σημαίνει ότι είναι προκαθορισμένες ή μη αντιστρέψιμες. Όπως, όμως, παρατηρεί ο Bouamama ‘ποτέ τα πράγματα δεν είναι μη αντιστρέψιμα’³⁸ και αυτό φαίνεται να εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το κράτος.

5. Το πρόγραμμα νομιμοποίησης ως ευκαιρία ουσιαστικής διαπραγμάτευσης.

Θα ολοκληρώσουμε αυτή τη μελέτη με την εξέταση των συνθηκών – αποτέλεσμα της παραπάνω πρακτικής - κάτω από τις οποίες αρχίζει η συγκρότηση ενός δημοσίου χώρου ο οποίος έστω και περιορισμένα αποδέχεται την ύπαρξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Η συγκρότηση ενός δημοσίου χώρου μέσα από την νομιμοποίηση των μεταναστών, δηλαδή η διαμεσολάβηση του κράτους, είναι άκρως σημαντική γιατί μπορεί να προάγει την ειρηνική συνύπαρξη και τη συνεργασία στην ελληνική κοινωνία αναιρώντας ανορθολογικές συμπεριφορές και ελέγχοντας την αυθαιρεσία. Όμως μπορεί να ανατρέψει κάθε επικοινωνία και συνεργασία σε ορθολογική βάση μεταξύ των ομάδων ευνοώντας συμπεριφορές και δράσεις ανεξέλεγκτες και επικίνδυνες για τη κοινωνική συνοχή και ειρηνική διευθέτηση των συγκρούσεων.

Οι επικρατούσες συνθήκες χαρακτηρίζονται από φόβο, ανασφάλεια και έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στους μετανάστες ως ξένους όσο και απέναντι στις κρατικές πολιτικές. Η αυθαίρετη δράση της αστυνομίας προς τους μετανάστες και η ‘επίσημη’ ανεκτικότητα της εγκληματικότητας κατά των μεταναστών από αστυνομικούς ή πολίτες, η αδυναμία της αστυνομίας στην πρόληψη της εγκληματικότητας και η παρουσίαση και σύνδεση της εγκληματικότητας με την εθνικότητα έχουν δημιουργήσει πανικό και ανασφάλεια στην ελληνική κοινωνία.

Η έλλειψη νομικής και πολιτικής προστασίας προς τους μετανάστες αφήνει εκτεθειμένους τους μετανάστες στην ατομική και συλλογική αυθαιρεσία. Οι μετανάστες ζουν σε ένα εχθρικό περιβάλλον χωρίς κανένα δικαίωμα και η υπόστασή τους ορίζεται μόνο από την ιδιότητα τους ως φθηνή εργατική δύναμη στην ανεπίσημη πλευρά της οικονομίας. Το παραπάνω, σε συνδυασμό³⁹ με την επικράτηση ατομικιστικών

³⁸ S. Bouamama (1995) ‘The paradox of the European social and political ties; nationalisation citizenship and identity ambiguity’ in M. Martinello (ed) (1995) ‘Migration citizenship and ethno-national identities in the EU’ Aldershot, Avebury.

³⁹ Βέβαια πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι εκτός από την μετανάστευση και άλλα φαινόμενα και διαδικασίες συμβάλλουν στην κρίση της ελληνικής κοινωνίας δηλαδή φέρνουν την υπάρχουσα λειτουργία του συστήματος στα όρια του και απαιτούν την μεταβολή του. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε. Ε. οι αλλαγές στα Βαλκάνια και η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων εντείνουν τις κρίσεις οι οποίες σχετίζονται με την διαδικασία της από-βιομηχάνισης, τον περιορισμό των αναδιανεμητικών παροχών (distribution resources) καθώς και του πελατειακού συστήματος (κοίτα Charalambis D. και Demertzis N. (1993) ‘Politics a citizenship in Greece: cultural and

συμπεριφορών και του αποκλεισμού όσων δεν ανήκουν στα πλαίσια της οικογένειας, συντηρεί την αντίληψη του κοινωνικού περιβάλλοντος ως εχθρικού για τους έλληνες-όπως παρατηρεί η Pollis⁴⁰ - και επιφέρει ανασφάλεια αναπαράγοντας τη χομπσιανή αντίληψη του κόσμου. Από τη μία μεριά ένας μετανάστης είναι δυνατό να γίνει αποδεκτός σε ατομικό ή οικογενειακό επίπεδο ως φίλος ή εργαζόμενος αλλά από την άλλη, οι μετανάστες ως κοινωνική ομάδα δεν γίνονται αποδεκτοί και αντιμετωπίζονται ως ‘απειλή’ ή πρόβλημα.

Η κοινωνική αξία ‘ησυχία’⁴¹ αναιρείται συμβάλλοντας στην επικράτηση της λήψεως μέτρων προστασίας σε ατομικό επίπεδο. Η εγκατάσταση συναγεμίων, η πρόσληψη ιδιωτικών εταιριών ασφαλείας για την προστασία δύο ή περισσότερων τετραγώνων, η αγορά όπλων καθώς και περιστατικά όπως ο συντονισμός δράσης σε διάφορα χωριά εναντίον των μεταναστών, ο ξυλοδαρμός και η εκδίωξη τους από αυτές τις περιοχές ή η απαγόρευση κυκλοφορίας των μεταναστών ή της κατανάλωσης αλκοόλ από τους μετανάστες και οι αντιδράσεις των ελλήνων σε υποθέσεις δολοφονίας μεταναστών από Έλληνες - είτε αποκρύπτοντας ενοχοποιητικά στοιχεία είτε απαιτώντας να μην καταδικαστεί ο Έλληνας δράστης και να αφεθεί ελεύθερος- είναι ενδείξεις οι οποίες δείχνουν ότι υπάρχει σύγκριση προς τις κοινωνικές αξίες και τάση προς επικράτηση ανορθολογικών συμπεριφορών.

Είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι η ανορθολογική πρακτική και συμπεριφορά με ξενοφοβικά και ρατσιστικά στοιχεία δεν είναι η μοναδική τάση στην Ελληνική κοινωνία. Υπάρχουν και άλλες τάσεις οι οποίες αναιρούν και αντιστέκονται στην καταπάτηση των δικαιωμάτων, στο ρατσισμό και την ξενοφοβία όπως οι οργανώσεις των ίδιων των μεταναστών και οι οργανώσεις που αγωνίζονται για την προστασία των δικαιωμάτων και την καλλιέργεια των συνθηκών ζωής και εργασίας των μεταναστών. Όμως το θέμα είναι κατά πόσο αναγνωρίζεται η θέση τους στην ελληνική κοινωνία και σε πió βαθμό συμμετέχουν ως ουσιαστικοί και ισότιμοι συνομιλητές στη λήψη των αποφάσεων.

Οι αντιφατικές συμπεριφορές και νοοτροπίες που χαρακτηρίζουν την ατομική και συλλογική πρακτική απέναντι στην μετανάστευση προς την Ελλάδα εκφράζουν τη διαδικασία της μετανάστευσης και την οικοδόμηση των κοινωνικών σχέσεων μακριά από ένα κανονιστικό και ορθολογικό πλαίσιο. Σε αυτή την βάση, το πρόγραμμα νομιμοποίησης μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία αποκτά κεφαλαιώδη σημασία τόσο για τους όρους συμβίωσης μεταναστών και Ελλήνων όσο και για γενικότερα κοινωνικά προβλήματα και αντιδράσεις στην Ελληνική κοινωνία. Η πολιτική ⁴²έχει τη δύναμη να ανα-διαρθρώσει τις κοινωνικές σχέσεις και να ελέγξει τις ανορθολογικές συμπεριφορές και πρακτικές. Βέβαια αυτό σημαίνει ότι θα επιλέξει να ενσωματώσει και να εγγυηθεί κοινωνικές αξίες όπως ελευθερία, ισότητα και δικαιοσύνη ως συλλογικές αξίες στη βάση των οποίων πραγματοποιείται η κοινωνική συμβίωση και επικοινωνία κοινωνικών

---

structural facets’ Journal of Modern Greek Studies Vol. 11 pp. 219-240). Σε αυτό όμως το άρθρο η οπτική μέσα από την οποία μελετάται η λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας είναι η μετανάστευση.

⁴⁰ Pollis (1977) ‘The impact of traditional cultural patterns in Greek politics’ The Greek review of Social Research Vol. 29 pp. 2-14.

⁴¹ Op. cit. pp. 6-7.

⁴² Για το πρόγραμμα νομιμοποίησης ως αρχή των διαπραγματεύσεων Petraco E (1999) και για την κρισιμότητα της ώρας των διαπραγματεύσεων Ψυχοπαίδης K (1992) «Ο κανονιστικός Montaigne» **Λόγου Χάριν** No 3 σελ.33-56

ομάδων. Αν αυτό δεν γίνει και συνεχιστεί η σύναψη σχέσεων σε ανεπίσημα – πελατειακά – πλαίσια και η εφαρμογή αυταρχικών μέτρων τα οποία επιβάλλονται με τη βία, τότε οι ανορθολογικές παραδοσιακές, ατομικιστικές πρακτικές θα συνεχιστούν, και οι μετανάστες θα αντιμετωπιστούν ως οι εσωτερικοί εχθροί απειλώντας την κοινωνική συνοχή και ειρήνη.

Ως γενικό συμπέρασμα μπορούμε να σημειώσουμε ότι η μετανάστευση θέτει ερωτήματα και προβλήματα τα οποία σχετίζονται με το ίδιο καθεαυτό το κοινωνικό φαινόμενο αλλά και κοινωνικά θέματα τα οποία αφορούν την ολική οργάνωση της κοινωνικής ζωής ως διαδικασίας της οποίας το κοινωνικό γίνεσθαι δεν είναι δεδομένο εκ προοιμίου αλλά ερώτημα ανοικτό στη συλλογική πράξη.